

MEKTEP GEOGRAFIYASIN OQITIVDIN JETISKENLIK HAM KEMSHILIKLARI

Uzakbaev K.K.,

Ajiniyaz atindagi NMPI Geografiya oqituv metodikasi kafedrası ulken oqituvshısı, geografiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15170765>

Kirisiw. Geografiya ilimi ulken tariyxqa iye ilimlerin biri esaplanıp, otken tariyxıy dawirler dawamında bul ilimge ilimpazlar har qıylı kózqarastan baha bergen. Bunın nátiyjesinde geografiya iliminiń úyreniw obyektı hám predmeti máselesinde túrlishe pikirler júzege kelgen.

Geografiya sózi grek tilinen alınğan bolıp, “geo” - jer, “grafo” - jazaman degen mánisti bildiredi. Bul ilim júdá erte dawirlerden baslap qalıplesken bolıwına qaramastan, oğan usı atamanı b.e.sh. III ásirde grek ilimpazı Eratosfen bergen. Geografiya ilimi búgingi dawirge shekem birqansha rawajlanıw basqıshların basıp ótti. Har bir dawirde oğan bir-birinen pariқ qılatuğın kózqaraslar menen múnásibette bolındı.

Tiykarđı bólim. Dúnya júzinde geografiya pánin oqıtıwda jańadan-jańa jetiskenliklerge erisilip atır. Jańa pedagogikalıq texnologiyalarǵa tiykarlangan sabaqlıqlar baspadan shıqpaqta. Geografiya xabar sistemaları mektep jasınan balalarǵa úyretilip, óz aldına laboratoriya xanaları shólkemlestirilgen. Mektep jasınan baslap oqıwshılar geografiyalıq programmalarda islewge, kompyuterler hám mobil qurılmalar ushın dástúrler islep shıǵıwǵa úyretilmekte. Ásirese, oqıwshılardı ana watandı súyiwge bolǵan sezimlerin qalıplestiriw maqsetinde tez-tezden tábiyat qoynına sayaxatlar shólkemlestiriw úrdiske aylanǵan. Mısalı, Yaponiya mámleketinde sakura güllegen waqtında barlıq oqıwshılar tábiyat qoynına alıp shıǵılıp, ana watanı Yaponiyanın tákirarlanbas gózzallıǵı kórsetiledi. Oqıwshılardıń sanasına Yaponiya bul ózleriniń úyi ekenligi, bul watannan basqa hesh jerde qushaq ashıp hesh kim kútip turmaytuǵınlıǵı, tábiyattı asıraǵan halda Yaponiyanın har bir bóleginiń azada bolıwına kómeklesiwı kerekligi sińdiriledi.

Geografiya pániniń jetiskenliklerin sanasaq kóp:

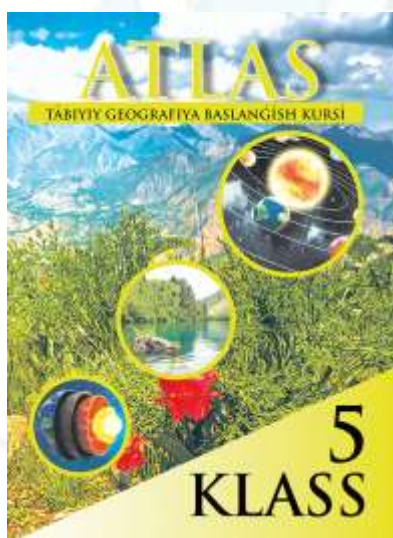
1) mısalı, 2022-jıldı jańa pedagogikalıq texnologiyalar hám kórgizbeli qosımshalar menen 7 shi hám 10-klasslar ushın jańa sabaqlıqtın baspadan shıǵıwı ulken áhmiyetke iye boldı;

2) XX ásiridin ullı geograflardan biri N.N.Baranskiydin aytqanıday “geografiya sabaǵı karta menen baslanıp, karta menen tamamlanadı” dep aytqan edi. Mektep geografiyasınıń da ajıralmas bólegi bul atlaslar hám jazıwsız kartalar bolıp esaplanadı. Ózbekstanda mektep atlasları hám jazıwsız kartaları jaqınǵa shekem

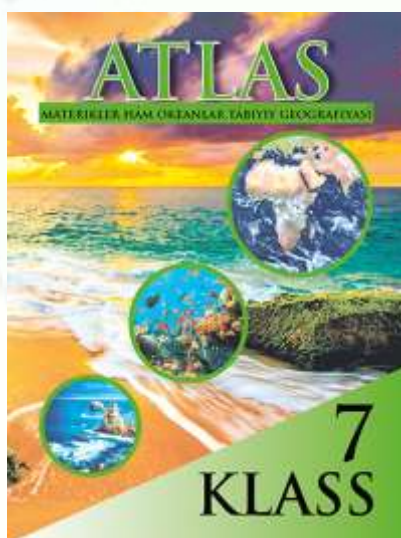
“O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI HUDUDLARINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING GEOGRAFIK ASOSLARI”

Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi

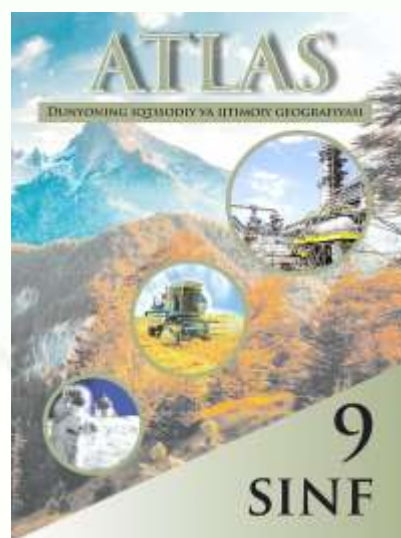
ózbek hám rus tillerinde Tashkent qalasında jaylasqan “Kartografiya” ilimiy-islep shıǵarıw mámleketlik kárxanasında baspadan shıǵadı. 2022-jıldan tariyxta birinshi márte qaraqalpaq tilinde 5-klass Tábiyyiy geografiya baslanǵısh kursı hám 7-klass Materikler hám okeanlar tábiyyiy geografiyası atlasları hám kontur kartaları, 2024-jılda jańalanǵan hám toliqtırılǵan 7-klass Materikler hám okeanlar tábiyyiy geografiyası, 9-klass Jáhanniń ekonomikalıq hám sociallıq geografiyası atlasları hám kontur kartaları baspadan shıqtı;

1-súwret. 5-klass Tábiyyiy geografiya baslanǵısh kursı atlası

2-súwret. 7-klass Materikler hám okeanlar tábiyyiy geografiyası atlası

3-súwret. 9-klass Jáhanniń ekonomikalıq hám sociallıq geografiyası atlası

3) Qaraqalpaqstan Respublikası Mektepke shekemgi hám mektep bilimlendiriw ministriniń 2024-jıl 24-iyundaǵı 186-sanlı Qaraqalpaqstan Respublikasındaǵı ulıwma orta bilim beriw mektepleri ushın 2024–2025-oqıw jılına mólsherlengen tayanısh oqıw jobanı tastıyıqlaw haqqında buyırǵı boyınsha oqıw qaraqalpaq, ózbek, qazaq, túrkmen hám rus tillerinde alıp barılatuǵın ulıwma bilim beriw mekteplerinde 7 hám 8-klasslarda háptelik oqıw saatı kólemi 0,5 saattan bolǵan Qaraqalpaqstan geografiyasın oqıtıw kózde tutılǵan. Biraq eń sońǵı 7-klasslar ushın Qaraqalpaqstannıń tábiyyiy geografiyası hám 8-klasslar ushın Qaraqalpaqstannıń ekonomikalıq hám sociallıq geografiyası sabaqlıqları 2015-jılda baspadan shıqqanlıǵı, bul sabaqlıqlardaǵı statistikalıq maǵlıwmatlardıń gónergenligi, ol waqıtta ámelde bolǵan qaraqalpaq tiliniń latin álipbesiniń jazılıwınıń basqasha ekenligin, jańa sabaqlıqlarǵa bolǵan talap joqarılıǵın esapqa alıp Qaraqalpaqstan Respublikası Mektepke shekemgi hám mektep bilimlendiriw ministriginiń baslaması menen 7-klasslar ushın Qaraqalpaqstan tábiyyiy geografiyası páninen jańa sabaqlıq 2025–2026-

“O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI HUDUDLARINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING GEOGRAFIK ASOSLARI”

Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi

oqıw jılınıń baslanıwına tayarlanıwı kózde tutılǵan. Al, 8-klasslar ushın Qaraqalpaqstan ekonomikalıq hám sociallıq geografıyası páninen sabaqlıq 2026–2027-oqıw jılınıń baslanıwına tayarlanıwı kózde tutılǵan.

Bunday jetiskenlikler menen birge Qaraqalpaqstan mekteplerinde geografıya pánin oqıtıwda qatar kemshiliklerde gúzetilmekte. Bular:

1) 5-klasstaǵı geografıya hám biologiya pánleriniń jámi háptelik 2 saatlıq sabaqlar kólemi 2 saatlıq tábiyiy pánine (science) ózgerilgen bolsa, 6-klasslardaǵı háptelik hár biri 2 saattan geografıya, biologiya hám fizika pánleriniń jámi 6 saatlıq saatları kemeytilgen halda, onıń ornına háptelik saat kólemi 3 saat bolǵan tábiyiy pán (science) engiziliwi, bul 3 pánniń ulıwma saat kólemi 1 saatqa azayǵanın kórsetedi;

2) geografıya sabaqlıqlarındaǵı maǵlıwmatlardı elede bekkemlew maqsetinde tariyxta birinshi márte qaraqalpaq tilinde tálím alıwshı oqıwshılar ushın mektep atlasları hám kontur kartaları qaraqalpaq tilinde baspadan shıqqanı menen mektep oqıwshılarınıń qolına derlik jetip barmay atır. Sebebi paytaxtımdaǵı oqıw quralları hám kitaplar satatuǵın dúkánlar bunday atlas hám kontur kartalardı alıp keliwden tǵsetuǵın paydanı azsınıwı sebep bolmaqta. Bizdiń pikirimizshe Qaraqalpaqstan Respublikası Mektepke shekemgi hám mektep bilimlendiriw ministrligi bul mashqalanı sheshiwde óziniń ámeliy járdemin bermese, keleside bul atlaslar hám kontur kartalar qaraqalpaq tilinde baspadan shıqqayı qalıwı anıq.

Juwmaqlaw. Pándi puxta oqıtıw hám úyretiwge tásir etiwshi faktorlarǵa ajratılǵan sabaq saatları, qánigeligi joqarı kadrlar, sabaqlıq hám oqıw qollanbalar menen támiyinleniw dárejesi sıyaqlı kórsetkishlerdi kirgiziwimizge boladı. Bul kórsetkishler boyınsha geografıya páni basqa pánlerden artta qalıp ketkenligin kóriw qıyın emes. Biraq bir kórsetkish bar bolıp, ol geografıyanı oqıtıw hám úyreniwge bolǵan hám intiliwdiń tiykersız páseyip ketiwine sebep bolmaqta. Bul joqarı oqıw orınlarına test sınavlarında heografıyanıń tutqan ornı. Eger respublikamızda test sınavları jolǵa qoyılǵan dáslepki jıllarda geografıya sociallıq blok quramında tariyx páni menen birdey abırayǵa iye bolǵan bolsa, házirgi kúnde eki tálím baǵdarında, yaǵniy geografıya hám gidrometeorologiyada saqlanıp qaldı.

Geografıya páni matematika, fizika, ximiya, biologiya, tariyx pánleri qatarında álemdi, barlıqtı úyreniwshi fundamental ilimler qatarına kiredi. Mektep oqıwshıları arasında geografıya pánine bolǵan qızıǵıwshılıq júdá joqarı. Biraq joqarı oqıw ornına tapsırmaqshı bolǵan oqıwshı ózi qızıqqan geografıya páninen tayarlansa tek ǵana eki tálím baǵdarında test tapsıra alıwın bilgennen keyin, geografıyaǵa bolǵan miyiri biraz páseyedi.

Akademiyalıq liceylerde joqarıda sanap ótilgen 5 fundamental pánler, ana tili (qaraqalpaq, ózbek, rus) hám shet tillerinen 4 baǵdar boyınsha tereńlestirilgen bilim

“O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI HUDUDLARINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING GEOGRAFIK ASOSLARI”

Respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi

beriledi. Mektep oqıwshısı akademiyalıq liceyde geografiya pánin tereń úyreniwdi qálese de paydasız. Bul pán social-gumanitar pánler baǵdarında da yaki tábiyiy pánler baǵdarında da tereńlestirilip oqıtılmaydı. Sebebi jáne joqarı bilimlendiriwdegi pánler blogına barıp taqaladı. Bunıń sebebinen geografiya páninen qızıǵıwshı aqlılılar basqa pánlerge ótip ketiwge yamasa iykemlesiwge májbúr bolmaqta. Bul bazarda geografiya pánine talap bar, biraq usınıstı birew sheklep qoyǵanday kórinbekte.

Ádebiyatlar:

1. Allamuratov E., Habipov S., Allanazarov K. “Qaraqalpaqstan tábiyiy geografiyası” ulıwma orta bilim beriw mektepleriniń 7-klası ushın sabaqlıq. “Bilim” baspası, 2015-jıl. 128 bet.
2. Umarov E., Allamuratov E., Umarova A. “Qaraqalpaqstanniń ekonomikalıq hám sociallıq geografiyası” ulıwma orta bilim beriw mektepleriniń 8-klası ushın sabaqlıq. “Bilim” baspası, 2015-jıl. 112 bet.
3. Gaypova R. TRENDS IN ORGANIZING GEOGRAPHY LESSONS THROUGH UNTRADITIONAL METHODS //International Journal of Artificial Intelligence. – 2025. – T. 1. – №. 2. – C. 1060-1063.
4. Tursinbaevna G. R., Muzapparovna T. Z., Turganbaevna K. M. The implementation of innovative technologies in teaching geography //International Journal of Pedagogics. – 2023. – T. 3. – №. 10. – C. 53-56.